

Georgij Markov, *Život, literatura, spisovatel* (Československý spisovatel, Praha 1974, 322 strany).

Nedávno založená edice Kritické rozhledy, tvořená tzv. velkou a malou řadou, věnuje pozornost nejen literární vědě naší (O. Hostinský, Z. Nejedlý, J. Fučík, Fr. Buriánek, L. Stoll, V. Pekárek, L. Novomeský, J. Hájek aj.), ale pravidelně sleduje také bádání sovětské (A. V. Lunačarskij, A. G. Cejtlin, D. F. Markov, soubor studií Východiska a cíle). Jako 11. svazek velké řady vyšel tu obsáhlý soubor projevů a úvah sovětského spisovatele Georgije Makejeviče Markova (z ruského originálu Žizň, literatura, pisatel — Moskva 1971 — spolehlivě přeložil Jaroslav Piskáček).

Markovova kniha není — přísně vzato — plodem soustavného literárněvědného zkoumání; náleží k okruhu děl, jež můžeme označit „spisovatelé o literatuře“. Autor, první tajemník Svazu sovětských spisovatelů, je známý ruský prozaik starší generace (* 1911). Většina jeho románů těží tematicky z důvěrné znalosti přírody a houževnatých lidí jeho rodné Sibíře, především Tomské oblasti. Kromě časopisecky otištěných povídek byla do češtiny přeložena dvojdielná generační epopéj z předrevolučního i porevolučního období Zlato v tajze (Stroganovovi — 1939), dějově na ni navazující rozsáhlá próza Sůl země (1960) a román Tiše plyne Vasjugan (Otec a syn — 1965) ze života prvních zemědělských komun na počátku dvacátých let. Markov tematicky navazuje na D. N. Mamina-Sibirjaka a další autory této zeměpisné oblasti, jako socialistický realista se učil u M. Gorkého. Od dvacátých let, kdy pracoval jako komsomolský funkcionář, dopisovatel a redaktor sibiřských i ústředních listů, věnuje se Markov nepřetržitě publicistice (za Velké vlastenecké války byl frontovým korespondentem) a později svazové a organizační práci.

Markovův soubor Život, literatura, spisovatel má dva oddíly. Delší, nazvaný „Od výšin života k výšinám literatury“, obsahuje jednak projevy ze stranických a spisovatelských sjezdů a konferencí a obecněji zaměřené hodnotící a bilancující úvahy o literatuře ve vztahu k politickému a společenskému dění, jednak reportážně pojaté črty z pravidelných návštěv západní Sibíře. Kratší oddíl druhý, označený „Umělci, data, setkání“, je různorodější mozaika jubilejních medailónků, vzpomínek i referátů o beletristických novinkách spisovatelů různých národností SSSR. Jednotlivé příspěvky jsou nesterépného rozsahu (zevrubná studie stojí zde vedle dvoustránkové glosy) a podle datace zahrnují poměrně dlouhý úsek Markovovy zralé publicistiky — od r. 1938 do r. 1970, s těžištěm v padesátých a hlavně šedesátých letech. Těžko říci, jaká kompoziční hlediska Markovova kniha vlastně uplatňuje, rezignujíc na námětové i chronologické řazení statí.

Přes tematickou i formální pestrost 47 přetištěných článků vyvstanou před čtenářem některé zásadní problémové okruhy, k nimž se autor ve více příspěvcích z různých zorných úhlů vrací, nevyhýbaje se misty ani opakování. Je to např. otázka společenské angažovanosti sovětského umění v boji za vítězství socialismu a komunismu a s ní související společenské odpovědnost talentovaného spisovatele, základní požadavky na uměleckou tvorbu v duchu socialistického realismu, hlavní úkoly socialistické literární kritiky, problematika kulturního dědictví minulosti, specifické podmínky a rysy mladé generace sovětských beletristů, tvorba autorů neruského původu, organizační záležitosti SSS, přemýšlivý zájem širokých čtenářských vrstev o vydávané knihy apod.

Jakými biografickým i geografickým leitmotivem souboru je téma Sibíře v kontrastu zaostalé minulosti a budoucího dneška; spojeno zhusta s osobními vyznáními, dává Markovovým úvahám vedle odstínu krajanského patriotizmu zanícený patos.

G. Markov nejednou zdůrazňuje povinnost literatury zobrazovat klíčové události sovětské současnosti, cítit a zachycovat „dech naší epochy“ (str. 200). Skutečným hrdinou dneška je podle něho typ uvědomělého pracujícího člověka, který při přeměně své vlasti přetváří také sám sebe; na jeho plastický charakter, začleněný do širokých společenských souvislostí, mají se spisovatelé zaměřit především. Zpřijemňující šedivost a nedostatky „citu pro současnost“ vytýká Markov zejména próze s vesnickou tematikou. Zároveň si však Markov uvědomuje, že nalezením současného nosného konfliktu se poslání spisovatele nevyčerpává: hluboce pochopit přítomnost znamená dobře se orientovat v minulosti a poměřovat současnost budoucími perspektivami, zkrátka pojímat realitu v jejím nepřetržitěm vývoji.

Sepětí literatury se životem lidu, v němž je hlavní síla sovětského umění, může dohánět jenom spisovatel, který soustavně a do hloubky poznává měnící se život svého národa. V črtě Hledání poezie a pravdy zdůrazňuje Markov, že každý z autorů studuje skutečnost osobitým způsobem; on doporučuje, aby mladší spisovatelé po vzoru ruských

klasiků obohacovali své znalosti životní materie a podněcovali svou fantazii při vytváření působivých uměleckých obrazů cestováním po vlasti i po cizině a stykem s pracujícími lidmi. Úcta k faktům, ke specifické dané prostředí zachraňuje spisovatele před povrchností a nepřesvědčivostí, příznačnou pro ty beletristy, kteří prostředí a témata svých děl lehce střídají.

V řadě příspěvků (Leninovy ideje — pramen inspirace, Za vysokou ideovou a umělec-kost sovětské literatury, Současnost a problémy prózy aj.) shrnuje G. Markov základní principy socialistického realismu, vycházející z Leninovy stati Straničká organizace a straničká literatura a rozpracované již ve třicátých letech. (K leninským myšlenkám, ale i k obrazu V. I. Lenina v sovětské literatuře se autor několikrát vrací.) Jejich aktuálnost a životnost potvrzuje — bez ohledu na výpady zahraniční nemarxistické kritiky — celkový vývoj písemnictví v Sovětském svazu i v ostatních socialistických státech. Markov si je vědom toho, že literatura a umění jakožto specifická forma poznání má své vlastní zákony a vývojové cesty; odsuzuje nejružnější projevy diletantismu a konjunkuralismu v literatuře, podtrhuje nutnost hledat neotřelé výrazové prostředky pro vyjádření nových faktů, připomíná, že „myšlení, které hledá, se nebojí reálné složitosti jevů“ (str. 18). Zároveň se požadavkem tvůrčí svobody chápe však literaturu jakožto nástroj revolučního přetváření světa a dialekticky zdůrazňuje zodpovědnost talentovaného umělce vůči společnosti („talent spisovatele je majetkem lidu“ — str. 278), jeho pokrokové sociální poslání při ideové a mravní výchově komunistického člověka: „Mluvíme často o významu talentu a je to správné, bez něho neexistuje právě umění. Ale v našem marxisticko-leninském chápání není talent myslitelný bez společenského poslání — sloužit lidem, společnosti, idejím komunismu. Do pojmu talent patří tedy i jeho zaměření, i odpovědnost umělce vůči lidu, patří k němu i marxisticko-leninský světový názor, aktivní účast na životě a boji lidu . . .“ (str. 83). Poznané pravdě dodává aktivity jediné ideovosti: „Pouze vysoká spisovatelova ideovost spojená s hlubokou znalostí života mu umožní zobrazit životní pravdu v nejširším měřítku a vzrušující formou“ (str. 36). Z tohoto hlediska Markov vysoce hodnotí samo založení VSSS (Strana velkého činu) a připomíná vedoucí úlohu strany v oblasti kulturní politiky.

Se zájmem čteme Markovovy rozborů situace v poválečné sovětské literární kritice, v níž autor shledává obdobné nedostatky, jaké známe též u nás. Základní požadavek na socialistickou kritiku formuluje Markov takto: „Kritik musí mít široký rozhled po všem, co se děje, musí mít pronikavý zrak a jasně ideové stanovisko, aby za jedinečnými fakty vystihl celkovou tendenci a správně stanovil světonázorový nebo tvůrčí úkol pro toho či onoho spisovatele nebo pro literaturu vcelku“ (str. 118). Markov spatřuje v literární kritice důležitý nástroj straničské politiky v oblasti umění. Proto vedle její odborné fundovanosti a smyslu pro estetické kvality rozebíraného díla zdůrazňuje potřebu ideové zásadovosti a nesmlouvavosti k jednotlivým projevům těch tendencí v původních či přeložených dílech, které jsou socialistickému umění cizí. Tuto ožehavou problematiku shrnuje Markov takto: „I nadále bude docházet ke sporům, ale budeme při nich rozlišovat, kde jde o prolínání a působení cizorodé buržoazní ideologie a kde o obtížné hledání nových cest vyvolané umělcovou snahou ztvárnit nejostřejší, nejpalcivější problémy současnosti. V prvním případě, půjde-li o buržoazní vlivy, budeme i nadále nesmiřitelní, tvrdí a důslední při hájení revolučních tradic, při posilování a dalším prohlubování ideově estetických principů socialistického realismu. Ve druhém případě budeme projevovat maximální citlivost, vlídnost a soudržské pochopení pro novátorské snahy spisovatele“ (str. 93). Jinde pak správně konstatuje: „Talentovanost a mistrovství se nemožou stát omlouvou pro ideové nedostatky, a na druhé straně správná ideová pozice spisovatelova neomlouvá jeho uměleckou bezradnost“ (str. 113). Takto chápaná kritika je pak důležitým prostředkem výchovy nejen spisovatele, nýbrž i čtenáře. Přes oživení literární kritiky v odborném i denním tisku soudí Markov, že stav sovětské kritiky je třeba podrobit hlubšímu rozboru a najít cesty ke zvýšení její společenské autority a jejího aktivnějšího zasahování do literárního procesu. Nejde mu jen o nespravedlivé a nepodložené soudy jednotlivých kritiků nebo o nízká kritéria hodnocení vyprávěných děl, ale především o neudržitelný stav, že se „značně většinou“ běžné knižní produkce nedostane vůbec žádného kritického ohlasu. Nežezanedbanějšími oblastmi kritiky jsou přitom podle Markova právě její nejmasovější a tudíž nejučinnější formy (stať Kritika, současnost, čtenář). Ne vždycky sledují recenzenti celý mnohonárodní kontext sovětského písemnictví nebo dostatečně znají a propagují literaturu země socialistického tábora. Pro nutný zřetel kritiky k současné produkci nemůžeme ovšem podceňovat ani literární teorii a historická bádání (vytváří např. naléhavý

úkol zpracovat jednotné dějiny mnohonárodní sovětské literatury). Pro vzájemné třibení stanovisek mají velký význam diskuse na setkáních spisovatelů nebo v tisku, pokud jsou ovšem zaměřeny k zásadním otázkám a nezabíhají do nicotných osobních polemik. Významný je rovněž Markovův z vlastní praxe výtěžený postřeh, že spisovatel má sice hlasům kritiky naslouchat, ale že nemůže pokaždé ustoupit od svého přesvědčení a dlouholetých zkušeností (článek Prostředí — znalosti — práce).

Zvláštní odpovědnost má kritika vůči mladým autorům, kteří při svém vstupu do literatury potřebují citlivé vedení. Vhodnou tribunou debutantů jsou almanachy, které již vydaly „vstupenku do literatury“ mnoha spisovatelům. Jejich redaktori nesou před veřejností velkou odpovědnost již při pečlivém rozpoznání tvůrčích možností mladého talentu: autorům bez nadání musejí míněni o jejich pokusech říci otevřeně. Schopné lidi je nutno hledat také mezi čtenáři těchto almanachů a orientovat se na literáty kolem pětadvacitky. Markovův zájem o mladou krev v sovětské literatuře nemá ráz podbíživého fandovství; oceňuje tematický i výrazový přínos mladých lidí, vychází však z myšlenky ideové jednoty celé sovětské spisovatelské obce bez ohledu na generační rozdíly. Markov zná specifikum práce se začínajícími literáty z osobní zkušenosti i z rozličných akcí Svazu sovětských spisovatelů a dovede nementorsky poradit mladým při jejich práci, tak jako jemu kdysi pomohli A. S. Makarenko a P. A. Pavlenko. Markov např. zdůrazňuje pokračování v dšavadní tradici, nabádá ke stálému spojení s prostředím rodného kraje, k získání „vlastního životopisu“, odborného vzdělání i k pečlivému shromažďování přípravného materiálu, varuje před nevhodnou profesionalizací mladých autorů i před nezasoúzenou chválou kritiky (Zitřek literatury). Tyto kapitoly přecházejí často v pasáže autobiografické, informující o Markovových spisovatelských začátcích a odkrývající principy jeho tvorby. Ve svém vztahu k mladým spisovatelům navazuje Markov na příklad svého učitele M. Gorkého, jehož názorů i počinů se nezdíká dovolává.

Markov se zmiňuje také o organizační činnosti Svazu sovětských spisovatelů, zejména s ohledem na moskevské a sibiřské literáty. Faktografický i kritický pohled do vnitřní problematiky spisovatelské organizace přináší hlavně článek Literatura země ruské (1958) a úvaha Tvorba — to je naše výroba (1965), předcházející 4. sjezdu SSS. Markov tu odmítá chybné administrativní zásahy do živého literárního vývoje i pokusy mechanicky aplikovat oprávněnou stranickou kritiku jednotlivých autorů na celou moskevskou spisovatelskou organizaci. Zdůrazňuje přitom, že tvůrcův čas a pracovní elán jsou cenným kapitálem, jímž není dovoleno mrhat.

Ve svých oficiálních projevech ani v osobně zaměřených příspěvcích neztrácí Markov ze zřetel mnohonárodní ráz současné sovětské literatury, jejíž díla jsou psána ve čtyřiasídesáti jazycích. Mnohé z nich se ve spisovné formě ustálily až po Velké říjnové socialistické revoluci a stále využívají bohatého odkazu ruské literatury. Markov vhodně připomíná dialektiku společných cílů sovětského písemnictví jako celku a specifických znaků jednotlivých národních literatur. Neruským klasickým národům (Gruzínci I. Čavčavadzemu, Ázerbajdžánci M. F. Achundovovi, Turkmenci B. M. Kerbabajevovi aj.) věnuje se Markov formou všeobecně laděných medailónů v druhém oddílu knihy. S netajejnou hrdostí demonstruje pak úspěchy sibiřských spisovatelů (srov. Literatura na Sibiři aj.) a srovnává je s předrevoluční dobou, kdy zde bylo 85 procent obyvatel negramotných.

Poměrně značná část Markovových knihy vychází z postupů žurnalistických. Autor nezapře svou publicistickou průpravu a návaznost na linii sovětských „očerkištů“. Řada příspěvků má ráz novinové reportáže (Kouzelná síla, Na středním Obu, Na tomské zemi atd.), besedy či interview (Současné a současníci); někdy najdeme publicistické pasáže i ve stati úvahově hodnotící (Strana velkého činu). Neudiví, že většinu žurnalistických článků (výjimkou jsou např. ohlasy z cesty do Uzbekistánu) věnoval Markov milované „zemi zázraků“ — Sibiři. Autor umí ostře odsoudit hospodářské nedomyšlenosti a počinající sebaostaci životního prostředí (Na středním Obu), stejně jako se nechává unést krásou sibiřské přírody k lyrickému líčení (Veliký útok, Objev století, Střední Ob — září, Pretvoření Altaje atd.), vypráví poetickou lidovou báj (Kraj zázraků) nebo zavzpomíná na dětství, stravené s otcem-lovcem v tajze.

Čtenářsky i odborně vědeckou částí recenzované knihy jsou medailóny jejího druhého oddílu. Nejrozsáhlejší stať Lev Tolstoj a naše doba, hodnotí u příležitosti 50. výročí spisovatelova úmrtí jeho tvorbu s důrazem na její pokrokové rysy. Zatímco některé autory (N. A. Někrasov, V. J. Šiškov) zamíloval si Markov jenom na podkladě čtenářského zážitku, jiné (A. S. Makarenko, L. Sejtullinová aj.) poznal osobně a s některými se také trvale sblížil. Vedle svěže napsané vzpomínky na předsedu Svazu sovětských spisovatelů

K. A. Fedina, charakterizující tohoto romanopisce jako ukázněného a přesného člověka širokých znalostí a zájmů, upoutá svou autenticitou a konkrétností především článkem Rady mistra slova (1938), popisující rozmělu s I. E. Babelem nad rukopisem Markovova románu Zlato v taji. Vzpomínka konfrontuje pracovní metodu mladého Markova s vyzrálými a aforisticky formulovanými názory mistrovského stylisty (vycházej z přímého poznávání života a nikoli z knižní inspirace, vidět v jednotlivém obecné, přísně vážit každé uplatněné slovo atp.) a otevírá tak poněkud nový pohled na Babelovu tvorbu (srov. Babelův výrok, že jeho životním přáním bylo vždy napsat román; o něj se údajně také pokoušel). Ocitujeme pro ilustraci závěr této vzpomínky, napsané zhruba v době, kdy se I. Babel nedobrovolně dostal mimo živý literární kontext: „Prohlubujte své přednosti i nedostatky. Nemyslete si, že je v tom paradox.“ pokračoval Babel. „Tvůrčí osobnost se skládá jak z předností, tak z nedostatků, ale z takových, které vyplývají pouze z vašeho založení a které nemůže nikdo jiný opakovat. Poslouchejte druhé, ale nezapomínejte na svůj vnitřní hlas a buďte s ním vždy v souladu“ (str. 286). Ostatní příspěvky tohoto oddílu se týkají např. autorů Sibíře (román Daurija K. F. Sedycha, detailní analýza prózy S. V. Sartakova Sajanské hory aj.), prací jiných spisovatelů (prozaikové L. S. Sobolev, J. N. Permitin, G. I. Konovalov, G. Kungurov, A. Smedov), neruských tvůrců sovětské literatury, vzájemného vztahu literární produkce a požadavků čtenářů (Náročný přítel), autorských vyznání o vlastní tvorbě (O románu „Otec a syn“) atd.

Jako pokračovatel M. Gorkého vychází G. Markov důsledně z principů realistického zobrazování skutečnosti v její vývojové dynamice a přeje spíše navazování na normotvornou klasickou tradici nežli experimentu. Markov-epik si všímá především rozvoje soudobé prózy; jejími žánrovými proměnami (např. vlnou povídek v souvislosti s nástupem mladé spisovatelské generace), jakož i vývojem poezie, dramatem (rozbor Maljarevského hry Předvečer bouře), literaturou pro mládež či žurnalistikou se obírá jen příležitostně, podobně jako málo pozornosti věnuje jazykové a stylistické složce vydávaných děl. I když se Markov opírá o konkrétní znalosti života i literatury a vychází z vědomí jejich těsné souvztáznosti, mají některé články ráz enumerativního přehledu nebo jen rekapitulují myšlenky obecně známé. Celkové ladění Markovových úvah je optimistické: autor vychází z předpokladu, že hlavní směřování sovětské kultury je zdravé a že její nedostatky se dají poctivým tvůrčím úsilím odstraňovat.

Ačkoliv články G. M. Markova jsou povětšinou formulovány s novinářskou přístupností a týkají se namnoze děl do češtiny přeložených, přece jen by čtenář recenzované publikace uvítal poznámkový aparát se základními údaji o komentovaných literárních diskusích nebo připomínaných beletristech či kritikách, kteří jsou u nás téměř neznámí a jež neuvádí ani Slovník spisovatelů národů SSSR. Jestliže už kniha neobsahuje předmluvu ani doslov a spokojuje se několikařádkovou informací o autorovi na záložce přebalu, neměla by v ní rozhodně chybět ediční poznámka s bližšími údaji o původním zveřejnění jednotlivých statí (jak je obvyklé u ostatních svazků této vydavatelské řady) a snad ani ne jmenný rejstřík. Některé jazykové lupy a tiskové chyby (Axjonov místo Aksjonov — str. 80, na témata z revoluční historie pracují — str. 91, co nejšířěji — str. 117 a obdobně str. 174; na str. 253 místo Tvardovskij omylem Někrasov; z názorů místo názorů — str. 260; závady na Dálném východě místo závody — str. 268 aj.) měla opravit pečlivější korektura.

Kniha G. M. Markova Život, literatura, spisovatel dává nahlédnout do tvůrčí dílny a bohatých zkušeností předního sovětského spisovatele i do života mnohonárodní sovětské literatury jako celku. Požadující, aby se patos literatury shodoval s patosem života, obsahuje ne jeden cenný a aktuální ideově i umělecky podnět také pro současnou literaturu v Československu.

Jarmila Krystýnková

Jarmil Pelikán, *Juliusz Słowacki wśród Czechów* (Zarys historyczno-bibliograficzny). Brno 1974 (Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brně, filozofická fakulta, sv. 194) 185 stran + 30 stran obrazové přílohy.

Ve své práci neměl Jarmil Pelikán snadný úkol: vybral si téma z polské i české strany již několikrát částečně zpracované. Tím záslušnější je jeho soustředěné úsilí o nový, moderní přístup k této problematice, respektující pokrokové zásady rehabilitované srovná-